

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ СУЧАСНОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Пилипенко В.В., Пилипенко Н.М.

Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна,
slavapilip@gmail.com

Останнім часом в економіці найбільш розвинених країн світу відбуваються процеси, які загрожують глобальними потрясіннями в усьому світі. Мова йде, перш за все, про соціально-економічні наслідки так званої промислової революції 4.0., яка примусила згадати відкритий Марксом закон адекватності (відповідності) рівня розвитку продуктивних сил суспільства характеру виробничих відносин.

Історичний досвід показує, що значні зміни в технологічній основі виробничих процесів, які розпочалися з першої промислової революції в кінці 18 століття, супроводжувалися значним зростанням соціальної напруги в суспільстві, наслідком чого були потрясіння, революції, значні реформи суспільства.

Як відомо термін промислова революція стосується переходу від економіки, яка базувалася на домінуванні сільськогосподарського виробництва та ремісництва, заснованих на ручній праці. Масове впровадження у виробництво машинних технологій, заснованих на використанні енергії пара, зумовило не тільки технологічні зміни, але й значні соціальні. Стрімко почало зростати міське населення, сформувався промисловий та сільський пролетаріат, в десятки разів зросли масштаби застосування найманої праці.

Історично період першої промислової революції охоплює кінець 18 століття (Англія) – середина 19 століття (країни Західної Європи та США). Саме в цей час відбуваються ціла низка революцій в Європі, громадянська війна в США.

Друга промислова революція, яку ще іноді називають технологічною революцією, ознаменувала зміну пріоритетного енергоносія (вугілля було витіснене нафтою), широкомасштабним впровадженням електричної енергії та електродвигунів, пріоритетний розвиток хімічної промисловості, революцію в організації виробничого процесу – знаменитий конвеєр Тейлора. Період другої промислової революції охоплює кінець 19 – початок 20 століття. Події 1917 року, прихід до влади Муссоліні та Гітлера можна розглядати як наслідок неадекватного реагування суспільства на зростаючі протиріччя між розвитком продуктивних сил та характером виробничих відносин. В країнах, де розвиток економіки супроводжувався розвитком демократії, стабільною та відносно незалежною судовою системою, справа до відкритих соціальних конфліктів не дійшла. Існуючі протиріччя вдавалося гасити завдяки еволюційним змінам суспільства через реформи а також завдяки активній ролі держави в регулюванні відносин між капіталом та працею.

Друга половина 20 століття ознаменувала практичне вичерпані можливості розвитку на основі індустріального розвитку в його класичному вигляді. Винахід комп'ютерів став символом народження нового технологічного

способу виробництва – постіндустріального, інформаційного. Особливо різючі зміни відбулися в останні 25 років з поширенням Інтернету. Надзвичайно швидким темпами розвивалися саме ті галузі, які засновані на використанні інформаційних технологій. Сьогодні в розвинених країнах майже не залишилося традиційних (в розумінні середини 20 століття) галузей економіки. Майже вся економіка стала інформаційною. Саме ця обставина дала підстави Клаусу Швабу, засновнику Всесвітнього економічного форуму в Давосі стверджувати про початок нового етапу – промислової революції 4.0. Шваб виділяє три ознаки нового етапу промислової революції: швидкість технологічних змін, масштаб інформатизації суспільства та системність процесів, що відбуваються [1].

Технологічні відкриття, які відбуваються майже щодня, відкривають небачені можливості збільшення обсягів виробництва, підвищення якості та розширення асортименту споживчих товарів та обладнання. Нанотехнології, робототехніка, 3D-друк, революційні прориви в медицині та матеріалознавстві, інтернет речей, безпілотний транспорт, штучний інтелект, нові накопичувачі енергії – все це вимагає кардинальних змін в організації виробництва та системах управління. Четверта промислова революція пропонує людству небачені до сьогоднішнього дня можливості. Проте, вона породжує і нові проблеми, вирішення яких потребує чіткого бачення стратегії розвитку суспільства і швидкої реакції на зміни, що відбуваються, як владних інституцій, бізнесу, найманих працівників, так і суспільства в цілому.

Однією з найбільших проблем в глобальному масштабі є поглиблення розриву між розвиненими країнами та країнами третього світу, ослаблення значення сировинних ресурсів для економіки і як наслідок, зменшення доходів в країнах, що розвиваються. Це породжує безліч соціальних проблем не лише в цих країнах, а й розвинених країнах також через в рази зростаючий потік мігрантів в ці країни з усіма негативними наслідками, що впливають: посилення соціальної напруги в суспільстві, ріст злочинності, міжрасові, етнічні та конфесійні конфлікти. Мільйони людей з Африки, Близького та Середнього Сходу, Південно-Східної Азії, Латинської Америки штурмують країни Західної Європи, Північної Америки, Австралії в пошуках кращого життя посилюючи проблеми, що виникають на ринку праці в цих країнах, які зумовлені Четвертою промисловою революцією.

Автоматизація виробництва на основі штучного інтелекту зробить мільйони працівників безробітними, сотні професій стануть непотрібними. Це неминучі наслідки науково-технічного прогресу, які супроводжують його всю історію людства. Проте, масштаби, а з нашої точки зору найголовніше – швидкість таких змін значно загострюють соціально-економічний стан в суспільстві.

Якщо раніше, коли темпи НТП були значно меншими, ці процеси були розтягнуті в часі і робоча сила мала можливість і час для перекваліфікації, причому така зміна професійної спрямованості не була занадто радикальною (наприклад, шахтарі ставали метробудівниками). Важливу роль в стабілізації\ соціальної рівноваги відігравала адсорбція вивільнених кадрів в малому бізнесі та сфері обслуговування. Держава надавала допомогу в отриманні нової

професії, що, як правило, вимагала нових навичок, яких можна було навчити на різноманітних курсах перепідготовки, підвищення кваліфікації тощо. Сьогодні ситуація змінилася радикально.

По-перше, значна частина професій «роботизується», в тому числі і в сфері послуг, що зменшує можливість знайти роботу для великої кількості «синіх комірців». По-друге, змінюється характер необхідних компетенцій працівників. На перший план виходять креативність мислення, здатність до успішної комунікації з клієнтами, володіння сучасними інформаційними технологіями. На жаль, не всьому цьому можна навчити, зокрема креативності. По-третє, зростає фінансове, і як наслідок, соціальне розшарування в суспільстві. Фахівці, які зайняті розробкою роботів, відповідного програмного забезпечення, науковими розробками отримують високі доходи, водночас автоматизація і роботизація виробництва зменшує рівень доходів працівників «некреативних» професій.

Ще одним, надзвичайно важливим чинником є необхідність неодноразової зміни професії протягом життя значної кількості найманих працівників. Якщо раніше отриманої освіти як правило вистачало людині, щоб допрацювати до пенсії, то в умовах надзвичайно динамічних технологічних змін це становиться скоріше винятком, ніж правилом. Суспільство виявляється неготовим до цього. Люди починають шукати «винних» і в багатьох випадках головну проблему вбачають в глобалізації. У цих умовах, поширюється вплив популістських політичних сил та рухів, які обіцяють суспільству прості рішення складних проблем. Brexit, перемога Трампа є підтвердженням вказаних тенденцій.

Невипадково, що саме сьогодні в розвинених країнах повернулися до ідеї запровадження безумовного базового доходу (ББД), якій вже більше 100 років. Причому проблема запровадження ББД, яка має як активних прихильників [2] так і критиків [3], вийшла за межі наукової дискусії і перейшла в площину практичної реалізації. І хоча в Швейцарії на референдумі населення не підтримало введення ББД в розмірі 30275 шв. франків на рік при одночасному скасуванні більшості існуючих соціальних пільг, в іншій європейській країні – Фінляндії – уряд прийняв рішення про запровадження щомісячного ББД в розмірі 800 євро на місяць[4].

Таким чином, суспільство усвідомило, що технологічний розвиток неможливий без адекватного соціального захисту населення.

Список використаних джерел:

1. Klaus Schwab. The Fourth Industrial Revolution. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>
2. Martin Sandbu. An affordable utopia // Financial Times, 07.06.2016 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ft.com/content/2b6f1ca6-2bfd-11e6-bf8d-26294ad519fc>
3. John Kay. With a basic income, the numbers just do not add up // The Financial Times, 31.05.2016 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ft.com/content/65e606d8-270c-11e6-8ba3-cdd781d02d89>

4. Гі Сорман. Цього разу світло йде з півночі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/46538>